

Életútja példa arra, hogyan tud a politikai önkény derékba törni tudóst és tudományt

Dr. TÓTH Géza 1901. augusztus 14-én született Nyitrán, ahol szülei átutazóban tartózkodtak. Édesapja sárospataki teológus volt, de tanítói állást Szentendrén a református elemi iskolánál vállalt mint igazgató. Itt nőtt fel Géza. Édesapja széles körben ismert kiváló pedagógus volt, a nyugati nyelveken kívül arabul és héberül is jól beszélt. E kiválóságát örökölte fia is, munkahelyein szinkrontolmácsoló német, francia, angol és olasz nyelven. Amikor az élet rákényszerítette, e nyelveken fordításból élt.

Géza rendkívül fejlett, élénk fantáziájú gyermek volt, már 5 éves korában kezdte iskoláit Szentendrén apjánál. 1918-ban, 17 éves korában a budapesti III. kerületi gimnáziumban kitüntetéssel érettségizett, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen matematikát és fizikát hallgatott. Egyetemi hallgatóként tagja lett a Galilei-körnek. Kétévi kötelező katonai szolgálat után 1926-ban középiskolai tanári oklevelet szerzett. Mint kitűnő eredménnyel végzett diplomás rögtön tanársegédi álláshoz jutott a József Nádor Műgyetemen.

1927. június 1-jén mint gyakornokot felvették az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézetbe. Az igazgató RÓNA Zsigmond volt és MARCZELL György mellé az aerológiai osztályra került, ami meghatározta további életét. A műgyetemi tanársegédi másodállását 1945-ig megtartotta. 1929-ben asszisztens, 1934-ben adjunktus, 1938-ban osztálymeteorológus, 1946-ban főmeteorológus, 1948. május 12-én — 47 évesen — DOBI István földművelésügyi miniszter kinevezte az intézet igazgatójának.

TÓTH Géza meteorológiai pályafutását 1950-ig három diszciplína köré csoportosíthatjuk: aerológia, szinoptika és repülésmeteorológia. Mindezekhez kapcsolódik a hazai és nemzetközi meteorológiai szervezetekben végzett tudományos és szervezőmunka, állandó oktatási tevékenység, szakmai cikkek írása, valamint népszerűsítés és újságírás. Széleskörű nyelvtudása lehetővé tette, hogy állandóan figyelemmel kísérje a külföldi szakirodalmat.

A Meteorológiai Intézetben pályafutása kezdetén olyan kiváló szakemberek voltak tanítómesterei, mint STEINER Lajos, MARCZELL György, MASSÁNY Ernő matematikusok és fizikusok, RÉTHLY Antal geográfus, RÓNA Zsigmond klimatológus. Kortársa volt BACSÓ Nándor klimatológus, AUJESZKY László szinoptikus, KULIN István agronómus és még sorolhatnák néhány kiváló szakembert. MARCZELL György nyugdíjba vonulását követően 1934-ben az aerológiai osztály vezetését és a légkörkutatást TÓTH Géza folytatta.

Szabadidejét kezdettől fogva a vitorlázórepülés kötötte le, ami döntő szerepet játszott életében. A repülés iránti nagyfokú érdeklődése nem sport jellegű volt, hanem abból a tényből fakadt, hogy ebben az időben a repülés volt a légkörkutatás legfontosabb, szinte egyedüli eszköze. Különösen állt ez a vitorlázórepülésre, amelynek energiája tisztán a légkörből adódik. A vitorlázó és a motoros repülést, mint légkörkutató eszközt megelőzte az ember vivő ballonrepülés. TÓTH Géza számos ballonrepülésben vett részt. Vizsgarepülése éjszakai ballonrepülés volt.

1931. május 29-én 21 óra után Mátyásföldről indultak POPPE Kornél őrnagy vezetésével. A városban 500 m-en a Duna felett egy hirtelen keletkezett szélroham majdnem a Dunába nyomta a ballont, de szerencsére sikerült a Gellért-hegy felett átsiklania és Budán szerencsésen leszállnia. Ez sikeres vizsgarepülése volt, de egyben utolsó ballonrepülése, mert az egyesületnek nem volt további pénz erre a célra. TÓTH Géza a hétvégeket és gyakran a szabad délutánokat is a hármashatár-hegyi vitorlázótelepen töltötte. Aranykoszorús jelvényvel rendelkező vitorlázó repülő lett. A 30-as években az Országos Magyar Repülőegyesület „Népi Repülésért” ezüstérmét kapta. Egy komplett légköri jegyzetet írt a vitorlázórepülők számára. 1939-ben az ISTUS (Internazionale Studiengesellschaft für den Segelflug) konferencián Lembergben (szovjet városként: Lvov — a szerk.) TÓTH Géza a magyar delegáció vezetője. A háború idején felmerült egy Vitorlázórepülő Kutató Intézet létesítésének terve hazánkban a német darmstadti mintára és ennek TÓTH Géza lett volna a vezetője.

Amikor HILLE Alfréd, a katonai repülésmeteorológia vezetője megkezdte légkörkutató magasságrepüléseit, 1928-ban TÓTH Géza ezeken is részt vett, először a világháborús Fokkerekkel Szegeden, majd később Budaörsön a kétmotoros Focke Wulf Weihékkal. HILLE és TÓTH, a két kiváló tudós nemcsak szakmai, hanem baráti, családi jó viszonyban voltak.

TÓTH Gézának a Meteorológiai Intézet szinte a második otthona volt. Naponta első útja az intézet könyvtárába vezetett, hogy megismerje a külföldről érkezett irodalmat. 1929-ben mint asszisztens belföldi tudományos ösztöndíjat nyert (1000 pengőt). A nyert összeget külföldi tanulmányútra fordította. Abban az időben a legismertebb légkörkutatósi fellegvárakat látogatta meg. Lindenbergben hosszabb időt töltött, majd Breslauban, Potsdamban és végül Bécsben egy-egy hetet. Közben levelezett francia és angol légkörkutatókkal is.

A napi magassági pilot szélmérések mellett a légkörkutatás számos problémája foglalkoztatta. 1927-től 1935-ig a magassági szélmérések száma több mint 500 volt. A pilot szélmérések átlagos magassága meghaladta a 7000 m-t. A TÓTH Géza által vezetett naplók részletes felhőmegfigyeléseket, szakszerű égképleírásokat is tartalmaznak. 1933. július 5-én a Kárpát-medencében szokatlanul nagy szélességet mért: 7000 és 9500 m magasságban 50m/s feletti sebességet. Ezt meg is ismételte. Először hibás mérésnek vélték, de később bebizonyosodott, hogy valóság. A tudományos világ két évtizeddel később elismerte, hogy „jet-stream”, azaz futóáramlás volt. 1932–33 között a „Második Nemzetközi Polár Év”-ben hazánk igen eredményesen vett részt TÓTH Géza vezetésével. 1934-ben a Nemzetközi Meteorológiai Aerológiai Bizottságban Friedrichshafenben hazánkat TÓTH Géza képviselte. 1935 őszén 3 napos magassági szélmérés sorozatot végzett Sopronban az Alpok keleti lejtőjén az úgynevezett magyar szél tanulmányozására.

1939-ben TÓTH Géza Berlinben, a nemzetközi szervezetben már vezető szerepet vitt, vezetésével az Aerológiai osztály elérte, hogy Budapest a keleti országok közt a legnagyobb magasságokat elérő szélmérőállomások egyike lett. Hazánkban a 30-as években indultak a „ballonszonda”-felszállások. Az elsőket még az intézet tornyából végezték. Ezek a rádiószonda elődjai voltak. E felszállások nagy előkészületeket igényeltek, ezeket az intézetben nem lehetett végrehajtani. Ekkor már felmerült egy városzéli obszervatórium létesítése, ami TÓTH Géza szívügye lett. Sikerült is egy megfelelő helykijelölés Pestlőrincen az ő elgondolása alapján. Sajnos a befejezést már nem érthette meg.

TÓTH Géza 10 évig belső munkatársa az akkor egyetlen szakmabeli referáló folyóiratnak, a „Zentralblatt für Geophysik und Meteorologie”-nek. 100 német nyelvű beszámolót írt, különböző nyelveken megjelent cikkekből és könyvekről. A 40-es években repülési útvonalak előrejelzésével foglalkozott. Többek között 1941-ben légkörtani előadásokat tartott a Magyar Aero Szövetségben. Közismert volt hihetetlenül jó emlékezőtehetsége.

1943-ban TÓTH Géza átveszi az Időjelző osztály vezetését, ami 5 főből állt. Első tevékenysége, hogy a létszámot 15 főre emelte. A háborúban az intézet igen súlyos sérüléseket szenvedett. A helyreállításban az elsők között vett részt. Az ostrom után feladata volt az időjelzés újjászervezése, majd a repülés-meteorológiai szolgálat megszervezése. Mindez lehetővé tette, hogy már az 1946/47. évi téli légiforgalom meteorológiai igényei kielégíthetők lettek. Az előrejelző szolgálatban bevezette, hogy a napi két (reggeli és esti) európai térkép mellé még két közbeső térképet rajzoljanak. Bevezette az úgynevezett „hegyi cédulát”, ami 24 hegyi állomás hajnali időjárási adatait gyűjtötte be. Igen értékes alapanyag volt az előrejelzések elkészítéséhez.

1946 februárjában Londonban összehívták az IMO rendkívüli igazgatói konferenciáját azzal a céllal, hogy a nemzetközi meteorológiai konvenciót végső formába öntsék. TÓTH Géza osztályvezető ALBERT László párttitkárral vett ezen részt. TÓTH Géza szakmailag helyes döntésben vett részt és szavazott, de a szovjet delegációval ellentétesen. Ez itthon súlyos bonyodalmat okozott és felelősségre vonták. Ebben az időszakban TÓTH Géza „Az Est” bulvársajtó munkatársa, ahová az időjárási előrejelzéseket adta. Ezek népszerűségére jellemző, hogy voltak, akik csak ezért vették a lapot. Időjelző észlelői tanfolyamokat szervezett és vezetett. A Nemzetközi Felhőatlasz fordítását végezte a magyar hálózat számára. Jellemző volt ekkoriban, hogy a repülési főnök többször kérdezte: beléptél-e már a Pártba? „En a szakmával, a tudománnyal kívánok érvényesülni” — mondotta.

1948-ban igazgatói kinevezését követően hallatlan lelkesedéssel, nagy tervekkel fogott elgondolásainak végrehajtásához. Egy korszerű, az ország viszonyainak megfelelő szolgálatot, intézetet indított útjára. Első munkái közé tartozott, hogy a Minisztertanácshoz előterjesztést nyújtott be CSALA István földművelésügyi miniszteren keresztül „A Meteorológiai Intézet, a magyar meteorológiai tudomány és szolgálat újjászervezése és korszerűsítése az 5 éves terv keretében” címmel. Felveti, hogy egyedül a minisztertanácsi felügyelet alkalmas a meteorológiai szolgálat vezetésére. Együttműködést kezdeményez a

budapesti egyetemen SZÁVA-KOVÁTS József, Debrecenben BERÉNYI Dénes, Szegeden WÁGNER Richárd, Keszthelyen VLADÁR Endre, Pécsen SIMOR Ferenc professzorokkal és HILLE Alfréd volt repülőzredessel. Kapcsolatot teremt a Természettudományi Társulattal, ahol a Meteorológiai Szakosztály elnökévé választják. A Magyar Meteorológiai Társaság levelező tagjává választja. Szerkesztőbizottsági tagja lesz az Időjárásnak. A Ferihegyi repülőtéren előrejelző központot tervez. Felveti az egyetemi képzést. AUJESZKY Lászlóval külföldi kísérletek alapján kísérletet készít elő hazánkban mesterséges eső keltésére. Ugyanakkor súlyos kritikával illette a felesleges kísérleteket a citrom- és gyapottermesztéssel kapcsolatban. A Davidov-tervet számárságnak tartotta. Szinte éjt nappallá téve dolgozik és tervez. 1949 februárjában újabb előterjesztést készít annak érdekében, hogy az intézet felügyeletét a Minisztertanács gyakorolja. Ekkor azonban mintegy megtorlásként a földművelésügyi államtitkár egy párttagot, SZIRMAI Ervint helyettesnek, „munkásigazgatónak” küld az intézethez. Ezzel megpecsételte TÓTH Géza sorsát.

1951. július 13-án éjjel az Államvédelmi Hatóság TÓTH Géza lakásán házkutatást tart és letartóztatják, eltüntetik. Valóban eltüntetik, mert ettől kezdve sem a család, sem az intézet semmit sem tud felőle. Ez súlyos csapás volt az intézet, a tudomány számára is. Munkatársai megdöbbenve veszik tudomásul a történeteket, úgyszintén a szomszédos nyugat-európai intézetek szakemberei, hiszen jól ismerték TÓTH Gézát. A félelem lett úrrá munkatársain. A minisztérium nem nyilatkozott, a párt vezetése semmit nem mondott. Két év után a recski táborból egy szökött rab közli, hogy TÓTH Géza a recski tábor rabja, nehéz fizikai munkát végez. A családja is csak így tudja meg. Leánya álláshoz nem jut apja miatt, disszidálni kénytelen, Ausztráliába megy. Feleségének a dolgozók titokban összeadják TÓTH Géza fizetését. A szomszédos Kémiai Intézet párttitkára (közös szervezet volt) felháborodva értesül a letartóztatásról; jól ismerte TÓTH Géza magatartását és munkáját, segítséget nyújt abban, hogy ne telepítsék ki a családját.

Az intézetben SZIRMAI Ervin munkásigazgató minden különösebb felsőbb utasítás nélkül elfoglalja TÓTH Géza igazgatói szobáját és intézkedik. Értékes könyvtári anyagot kiszórat, a múzeumból kultúrtermet rendez, egyházi kézben lévő kiváló meteorológiai állomásokat megszüntet. Teljes lett a zürzavar. 1950. július 17-én FARKAS Mihály honvédelmi miniszter a honvéd vezérkar főnökéhez, SZÉKELY Bélához rendeli SZIRMAI Ervint. Az intézetből ZÁCH Alfréd osztályvezető ment vele. A Honvédelmi Minisztérium számára fontos volt, hogy az intézetben rend legyen. Itt derül az történetekre. SZIRMAI kijelenti, hogy reakciós bandával van dolgunk, és ő megette az első lépéseket a rendcsinálásra, szerinte 40 főt kell elbocsátani. Szerencsére a honvédségi pártszervezet 1951. december 14-én éjszakába nyúló taggyűlésen SZIRMAI fejére olvassa, hogy a fronton aranyfogakat gyűjtött, amit két tanú bizonyított. A kalocsai rendházból, ahol meteorológiai állomás működött, ellenőrzései útján értékes képeket sajtóított el. Ténykedése súlyos gondokat okozott. A pártszervezet SZIRMAI-t kizárja a pártból és elbocsátják az állásából. Mindez azonban nem segít TÓTH Gézán, aki az Andrássy út 60-ban napokig kínoztak, gyötörték, majd

Kistarcsára került és innen a recski táborba. Bírói ítélet ügyében nem született.

Említésre érdemes, hogy SZIRMAI Ervin az 56-os események alatt a VIII. kerületi pártház ostrománál kitünteti magát, rendőrkapitány lesz őrnagyi rendfokozattal. Doktori címet kap. 1977-ben halt meg, a Farkasréti temetőben katonai pompával a Partizán Szövetség temette. Szocialista Hazáért Érdeméremmel tüntették ki. A búcsúbeszédben megemlézték, hogy a párt egy tudományos intézet vezetésével is megbízta.

Nincsen megfelelő magyarázat TÓTH Géza likvidálására. Ő, aki a Galilei-kör tagja, aki az elsők között lett élmunkás, akinek a szovjet parancsnokság Csajka telefonvonalat biztosít, az ostrom alatt házparancsnokként menti a ház lakóit, mindent megtesz az intézet helyreállításáért — igaz, nem volt párttag.

1953 szeptemberében háromévi szörnyű raboskodás után — amikor a politikai nyomást átmenetileg enyhülés követte — a recski munkatábor feloszlatták, TÓTH Géza is szabadult. Szerencsére a kényszermunka és a megaláztatás nem törte meg. Fogolytársának, a költő FALUDY Györgynek az a megállapítása reá is érvényes volt, hogy a megpróbáltatások még magasabbra emelik a nemest. Meteorológiai szemlélete a fogolytáborban is tartotta benne a lelket, így emlékezik rá FALUDY György író a „Pokolbéli vígnapjaim” című könyvében.

TÓTH Géza igazgató szabadulását a Meteorológiai Intézet dolgozói nagy örömmel fogadták. A Honvédelmi Minisztérium az igazgatói állást betöltötte, így a vezetés, de főleg a pártszervezet nem tudott, nem mert, vagy nem akart lépéseket tenni TÓTH Géza igazgatói állásának visszaállítására.

1956-ban TÓTH Géza 55 éves. DÉSI Frigyes, az intézet igazgatója a forradalmi napokban delegációval felkeresi TÓTH Gézát, hogy jöjjön vissza az intézetbe mint helyettes, vagy mint könyvtáros. Ezt TÓTH Géza méltatlannak, megalázónak tartotta, kijelentve, hogy ő az intézet igazgatója, más beosztást nem hajlandó elfogadni, viszont ezt az intézet főhatóságától, a Minisztertanácstól kell, hogy kapja.

A jogtalanul elszenvedett rabság után többévi hányattatás, állástalanság, fizikai munka volt az osztályrésze. Egy vitorlázórepülő tanítványa révén a SZÜV (Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat) számítógéposztályának vezetője lesz, de 1965-ben, 64 évesen, nyugdíjba küldik. Éveken át szakkönyveket fordít, tolmácsol. Közben a Magyar Geofizikusok Egyesületének munkájában éveken át tevékenyen részt vett. Nagy érdemeket szerzett a nemzetközi geofizikai szimpóziumok szervezésében és lebonyolításában rendkívüli széles körű nyelvismerete segítségével. Részt vállalt a geofizikai szaklapok szerkesztési munkájában is, mindezzel hozzájárult a magyar geofizika nemzetközi elismertségének növeléséhez. 1969-ben a Magyar Geofizikusok Egyesülete örökös tiszteleti tagjának választotta. 1971-től kezdve az ELTE Geofizikai tanszékén nyugállományú tudományos főmunkatársként még több mint két évtizedig működött BARTA György és MESKÓ Attila professzorok munkatársaként. 1979-ben szeretett felesége meghalt.

1991-ben KERESZTES K. Sándor miniszter útján megkapta az Eötvös Loránd-díjat. Így a kiváló meteorológusból kiváló geofizikus is lett.

1992. november 19-én a Meteorológiai Szolgálat elnökének, dr. MERSICH Ivánnak kezdeményezésére dr. GERGÁTZ Elemér földművelési miniszter a következő értesítést küldte: „TÓTH Géza nyugalmazott intézeti igazgató úrral szemben a Földművelésügyi Minisztérium Mezőgazdasági Kísérletügyi Központjának 1950. novemberben hozott és a miniszter által jóváhagyott azonnali hatályú elbocsátás fegyelmi büntetést kiszabó határozatát megsemmisítem. TÓTH Géza igazgató fegyelmi vétséget nem követett el, a vele szemben hozott fegyelmi büntetés hátrányos következményei alól mentesítem, és rehabilitálnak tekintem.” Ezt a döntést 42 évvel korábban kellett volna meghozni.

1993-ban, amikor TÓTH Géza betöltötte a 92. életévét, a Magyar Tudományos Akadémia meteorológus tagjainak (CZELNAI Rudolf, MÉSZÁROS Ernő, MAJOR György) előterjesztésére zártkörű vitában megvédi nagydoktori értekezését, ami élete fő műve: „A magyarországi aerológiai kutatás fejlesztése és a korszerű időjárás-előrejelzés technikájának megalapozása”. Egyhangú határozat volt az akadémiai nagydoktori cím megadása. Ezt a meteorológus társadalom nagy örömmel fogadta. A Magyar Meteorológiai Társaság tiszteletbeli elnökévé választotta és a Steiner Lajos Emlékérmét adta át neki. Sajnos csak most.

TÓTH Géza leánya és unokája Ausztráliában, Adelaide-ban élnek, ahová évenként ellátogatott. 1995-ben is kiment. Június 4-én hirtelen rosszul lett és 94 éves korában meghalt. Végrendeletében meghagyta, ha meghal, hazai földbe, szülei mellé temessék a Budafoki temetőbe. 1995. július 27-én óriási részvét mellett búcsúztatták. A sírnál a Meteorológiai Intézet és a Meteorológiai Társaság nevében tanítványa, dr. ZÁCH Alfréd ny. igazgató, a geofizikusok nevében dr. KÉSMÁRKY István, a Magyar Geofizikusok Egyesületének elnöke búcsúzott.

1996. szeptember 30-án Budapest II. kerületében a Margit körút 56. számú ház falán emléktáblát helyeztek el, ahol TÓTH Géza élt, dolgozott, és ahonnan az ÁVH elvitte. A meteorológusok nevében dr. AMBRÓZY Pál, a Társaság elnöke, a geofizikusok nevében dr. ORMOS Tamás, az Egyesület akkori elnöke mondott emlékbeszédet. A Meteorológiai Szolgálat nevében dr. MERSICH Iván elnök koszorúzott, a geofizikusok koszorúját dr. ORMOS Tamás helyezte el. A ház lakói mindezt örömmel fogadták, hiszen ismerték és szerették TÓTH Gézát, aki az ostrom alatt a házparancsnok volt és mentette a lakókat.

Most emlékezzünk a 100 éve született és 6 éve, 94 éves korában elhunyt kiváló meteorológusra, szeretett volt igazgatónkra, akit az önkényuralom tönkretett mint meteorológust. TÓTH Géza azonban ember maradt az embertelenségben és geofizikusként tovább dolgozott élete végéig. Számomra és úgy vélem mindnyájunk számára örök példakép dr. TÓTH Géza emberi nagysága, szakmaszeretete, amely hirdeti, hogy az emberi szellem semmilyen fizikai erőszak el nem nyomhatja, meg nem törheti.

*Dr. Zách Alfréd
kandidátus, ny. igazgató*